

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

ШУЛЬГА МАРІНА АНДРІЇВНА

**ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СВІТОГЛЯДНО-
МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ
ПОЛІТИЧНОГО ЗНАННЯ
(СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ)**

*Спеціальність 09.00.03. -
соціальна філософія та філософія історії*

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1997

00751496 (W)

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі політичних наук Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник **БІЛИК Володимир Филімонович**,
кандидат філософських наук, доцент.

Офіційні опоненти: **КУЦЕНКО Володимир Ілліч**,
доктор філософських наук, професор,
академік НАН України.

ТИХОНЕНКО Володимир Дем'янович,
кандидат філософських наук, доцент.

Провідна установа: Український державний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Захист відбудеться "27" вересня 1997 року о 14⁰⁰
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.01.37. у Київському університеті імені Тараса Шевченка
(м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 328).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка (м. Київ,
вул. Володимирська, 58, кім. 10).

Автореферат розісланий "26" вересня 1997 року.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради, професор

П.І. Скрипка

Загальна характеристика роботи.

Актуальність теми дослідження. Визначення світоглядно-методологічних основ політичного знання покладається ученими-політологами за неодмінну умову розуміння явищ політичного життя суспільства. Потреба у такому розумінні для подальшого руху людської історії визнана свого часу в Доповіді Комітету з обстеження стану біхевіоральних та соціальних наук 1969 року як завдання більш досконалого та повного використання знання людської поведінки та суспільних інститутів у процесі розроблення соціальної політики та здійснення управління з метою подолання кризових явищ сьогодення й запобігання їм у майбутньому.

Соціально-політичне управління, яке засновувалося б на автентичному розумінні людської природи, втіленням якої є екзистенція, а виявом - масово-індивідуальна, зокрема, політична поведінка, і, як одна з передумов такого управління, - побудова єдиної теорії політичного, постають нині як наріжна проблема сучасного політичного знання, що задає логіку його диференціації й визначає проблемне коло для кожної з його складових. У свою чергу, кожна з галузей сучасного політичного знання, - політична соціологія, політична теорія, політична психологія і політична антропологія, - стикаються з необхідністю встановлення можливостей і меж політичного, з'ясування особливостей і механізмів соціально-політичної регуляції саме на нинішньому етапі перебігу політичних процесів, своєрідність яких чималою мірою визначає, зокрема, антиномію "нормативізм-емпіризм", впливаючи, відповідно, й на зміст і форму сучасного політичного знання. Автентичне осмислення всіх цих тенденцій є істотною умовою створення єдиної теорії політичного як такого, усвідомлення його місця та ролі в процесі розвитку сучасного людства, шляхів і засобів оптимізації політичної

діяльності відповідно до сучасних запитів, визначення тих необхідних вимог, дотримання яких дозволило б суб'єкту історичної творчості успішно долати антиномії, продуктивно розв'язувати ті складні проблеми, що виникають у сфері політичного життя суспільства.

Сучасні дискусії щодо світоглядно-методологічних основ політичного знання націлені, зрештою, на з'ясування тієї, цілком особливої, проблематики нинішнього етапу розвитку історії людства, яку це знання покликане відобразити притаманними саме і тільки йому пізнавальними засобами. З'ясування означених основ потребує не тільки суто "політологічного" інтересу, а й глибокої філософської рефлексії.

Стан та рівень наукової розробки теми. З'ясування зарубіжними дослідниками світоглядно-методологічних основ політичного знання здійснюється сьогодні як низка спроб побудови єдиної теорії політичного, що реалізуються у трьох основних напрямках:

- конструктивне осмислення наявних напрацювань, що спеціально присвячені визначенню предметної сфери політичного знання;
- з'ясування закономірностей залучення індивіда до світу політичного й узагальнення їх у розроблюваній спільними зусиллями дослідницьких парадигм, властивих сучасному політичному знанню, "оптимальній конструкції адаптації" (К. Маннгейм);
- системний аналіз "ідеологічних проблем сучасності" (Р. Ешкрафт), осередком якого визнається осягнення змісту, форм і суб'єктів справді сучасної суспільно-політичної діяльності, що зумовлює нагальну необхідність критичного врахування досвіду й здобутків розвитку класичної політичної теорії, потребує засвоєння її спадку як конкретного та історично обумовленого.

Критична робота обмежується часто-густо негативним

ставленням до сучасного стану розробок політичної теорії, констатуванням факту її існування у формі протистояння "етичного" (класичного) та "наукового" (сучасного) вимірів, що призводить до відчуження політичної теорії як від власної історії, так й від вирішення завдання теоретичного осмислення світу політичного, - Н. Беррі, Дж.Г. Ганел, М. Гравітц, Х. Лінденау, Х. Лінденберг, Р. Пенто, Роговські, Е. Фогелін, Р.-Ж. Шварценберг. Оскільки визнання необхідності загальної теорії політичного, - Р. Даль, Д. Істон, А. Лефтівч, - не довершується теоретичним осягненням тих питань суспільного життя, які не можуть бути зманіпульовані взагалі, політичне знання дає те чи інше тлумачення меж політичного як меж дієвості відповідного засобу маніпулювання, які у своїй сукупності становлять зміст "оптимальної конструкції адаптації". Біхевіоризм вбачає такі межі у "внутрішній людині" (Б. Скіннер); структурний функціоналізм - у фактах поведінки, яка відхиляється від усталених нормативних експектацій (Т. Парсонс). Концепція політичної культури визнає неприйнятність "стихійної філософії" (А. Грамші) для теоретичного розуміння та дієвого вирішення певних проблем життя суспільства (Г. Алмонд, С. Верба, Л. Пай, С. Хантінгтон). Розмаїття відтворюваних інтерпретацій політичного (Р. Арон, М. Берг-Шлоссер, Ж. Бурдо, П. Джил, М. Дюверже, А. Лефтівч, Х. Майер, Дж. Понтон, Т. Штамен) розподіляється між полюсами антиномії "нормативізм - емпіризм", які визначають, відповідно, децзіоніські (К. Шмітт) та нормативіські (Х. Арендт) його концепції.

Лінгвістичний пошук у царині розробок політичної теорії, властивий її "науковому" виміру, фіксує факт підпорядкування мовних процесів ідеологічним й, оминаючи питання щодо змісту останніх (Р. Барт, П. Бурдье, Вейнтрауб, Е. Гелнер, Д. Гревір, М. Еделман, Г. Кресс, М. Макдональд, Д. Міллер, Дж. Покок, У.Г. Рансієн, Д.Д. Рефаел, Д. Уелдон, Р. Ходже), спричиняє психологізацію світу

політичного (Т. Адорно, Е. Канетті, Г. Лассуел, Г. Лебон, Г. Маркузе, Е. Фромм, К. Хорні, К.Г. Юнг). Гіпертрофія ж соціокультурного виміру політичного, вивченням якого займається політична антропологія (К. Бей, А. Лефтівч, П. Ноак, Б. Рассел), що обстоює точку зору на політичне знання як на деяке міждисциплінарне утворення, спричиняє так зване "розмивання" його предмета. Протистояння цій тенденції вбачається у визнанні "ідеологічних проблем сучасності" (Р. Ешкрафт) за своєрідну систему координат як для вивчення історії політичного мислення, так і для практики побудови єдиної теорії політичного, що тягне за собою ренесанс класичної політичної теорії, усвідомлення потреби засвоєння останньої як конкретно-історичної (Н. Беррі, П. Дайзінг, Ф. Ейдлін, Р. Ешкрафт, Д. Меннінг, Ю. Дж. Міен, В. Парекх, Т. Робінсон, Ф. Фішер).

Вищезазначений ренесанс спрямований загалом на перегляд розуміння носія суспільно-політичної дії, виробленого класичною політичною теорією, починаючи з Володаря Н. Макіавеллі й закінчуючи гегелівською концепцією держави як хитрості розуму, та "конкретизованою" політичною соціологією ХХ сторіччя, що підносить до статусу суб'єкта політичного передусім певну групу вчених-інтелектуалів (М. Вебер, Р. Міхельс, Г. Моска, В. Парето). Початок критичному осмисленню такої "конкретизації" поклали напрацювання А. Грамші, які на сьогодні лишаються не повністю залученими до досліджень проблем сучасності. Це багато в чому обумовлює ту чи іншу видозміну зазначеної конкретизації. А саме, людина, яка розв'язує "соціальне рівняння" (К. Маннгейм), "класи на папері", що приводяться у рух завдяки габітусу (П. Бурдьє), "людина спроможна" (П. Рікер), носії комунікативних актів (Ю. Хабермас), "порогова істота" (М. Фуко), індивід, що обстоює етику "неучасті у брехні" (Ж. Семлен), і підпорядковує своє життя Великій Відмові (Г. Маркузе).

У літературі ближнього зарубіжжя свого часу було здійснено величезну роботу з критичного осмислення та характеристики сучасного політичного знання як певного цілісного утворення (світобачення), з'ясування теоретико-методологічних засад політичних досліджень, визначення зв'язку останніх з філософськими інтерпретаціями людської сутності та конкретною суспільно-історичною проблематикою (Н. Автономова, Ф. Бурлацький, К. Гаджієв, П. Гайденок, О. Галкін, В. Графський, П. Граціанський, П. Гуревич, Ю. Давидов, Л. Іонін, Н. Кейзеров, Д. Керімов, Р. Кинчев, М. Киссель, А. Мельвіль, А. Мігранян, Н. Мотрошилова, В. Мшвенієрідзе, В. Подорога, М. Риклін, Е. Соловійов, А. Федосєєв, В. Шамшурін, Г. Шахназаров, О. Шестопап).

Сьогодні, однак, тут переважає некритичне переймання провідних положень сучасного політичного знання, узагальнення їх у спосіб сумування та опису (Т. Алексєєва, В. Алтухов, Є. Баталов, Г. Белов, І. Дзюбка, В. Ільїн, М. Ільїн, А. Мурадян, О. Панарін, Е. Поздняков, Н. Примуш, В. Пружинін, В. Рубцов, О. Соловійов, О. Ушакін, Н. Федоркін, В. Храмов, П. Циганков, Т. Шмачкова).

Увагу вітчизняних фахівців з цієї тематики зосереджено передусім на з'ясуванні історичних особливостей становлення національної політичної думки як окресленні політичних складових національної ментальності загалом і характеристиці персоналії зокрема з метою концептуалізації процесу державотворення в Україні (О. Бабкіна, В. Бебик, Є. Бистрицький, А. Білоус, Д. Видрін, В. Волович, Ф. Кирилюк, М. Кириченко, В. Кізіма, О. Лазоренко, В. Литвин, В. Луговий, М. Обушний, В. Полохало, В. Потульніцький, Г. Почепцов, С. Рябов, В. Скуратівський, М. Томенко, П. Шляхтун).

Аналіз літератури дає змогу стверджувати, що донедавна акцент робився на проблематиці визначення наукових, історичних, історико-філософських, суто методологічних основ сучасного політичного

знання при переважному уникненні осмислення їх світоглядного змісту і значущості та декларативності заяв щодо необхідності з'ясування саме світоглядно-методологічних основ цього знання. Виходячи з усього сказаного, визначено було об'єкт, предмет, мету і основні завдання дисертаційної роботи.

Об'єктом дослідження є сфера політичного життя сучасного суспільства, загальні особливості відображення політичних відносин, діяльності, поведінки, свідомості, цінностей і норм у відповідній системі знань. **Предметом дослідження** є спосіб, у який політичним знанням віддзеркалюються особливості сучасного етапу соціально-політичного розвитку, а також світоглядно-методологічні основи цього знання, що визначають значною мірою його своєрідність, інтервал і межі ефективного практичного використання.

Мета і основні завдання дослідження. Мета дисертації полягає у застосуванні системного соціально-філософського аналізу до вивчення генези політичного знання з тим, щоб з'ясувати підходи до визначення світоглядно-методологічних основ політичного знання. Реалізація цієї мети зумовила розв'язання наступних завдань:

- відтворити багатство соціально-історичного змісту та розкрити конкретно-історичну обумовленість моністичного характеру класичної політичної теорії з метою досягнення злагоди одиничної та всезагальної волі;

- проаналізувати основні історичні підходи до визначення суб'єкта політики, особливості формулювання питань змісту і форм суспільно-політичної діяльності, котрі зумовлюють відповідні етапи еволюції та різновиди класичної політичної теорії в історії розвитку соціально-філософської та політичної думки;

- схарактеризувати історично першу метаморфозу політичного знання, що передує сучасному як певну "конкретизацію" визначення

суб'єкта політичного життя, сформованого подіями Великої Французької революції й осмисленого класичною політичною теорією. Представити врахування зазначеної конкретизації як таке, що й до нині, з певним застереженням, є необхідним;

- окреслити динаміку пошуку світоглядно-методологічних основ сучасного політичного знання, спрямованого на подолання його антиномічності шляхом розробки світобачення, цілісність якого обстоюється як плюралістична;

- розглянути підходи, за допомогою яких зарубіжними та вітчизняними дослідниками сучасного політичного знання з'ясовуються його світоглядно-методологічні основи, розкрити суспільно-історичну зумовленість і методологічні засади наявних напрямів означеного з'ясування;

- проаналізувати здобутки співпраці представників різних галузей політичного знання та філософської думки сучасності, що представлені передусім у царині семантичного пошуку політичної теорії та гуманізації політичних досліджень;

- через з'ясування теоретичних засад та історичних умов конкретно-практичного визначення суб'єкта історичного процесу виявити чинники формування цілісного, соціально-філософського світобачення як передумови і складової продуктивного методологічного осмислення специфічності сучасного політичного знання, усвідомлення своєрідності його світоглядно-методологічних основ і їх впливу на змістовні, структурні й функціональні характеристики знань про політичну сферу життєдіяльності суспільства.

Теоретичну та методологічну основу дисертації складають вітчизняні розробки та праці зарубіжних учених, що містять результати досліджень внутрішнього зв'язку сучасного політичного знання з класичною політичною теорією та сучасною філософською думкою. Це, передусім, розробки із соціальної філософії та

методології соціального знання (В. Андрущенко, В. Барулін, І. Бичко, І. Бойченко, І. Бондарчук, Л. Губерський, Г. Горак, В. Грушін, П. Копнін, В. Кремінь, В. Лісовий, А. Лой, М. Мамардашвілі, М. Михальченко, М. Мокляк, І. Надольний, В. Ребкало, В. Толстих, В. Шинкарук, А. Чередніченко, В. Ярошевець, Т. Яцук), філософських і світоглядно-методологічних питань загальної та прикладної політології (Х. Арендт, П. Бурдьє, Б. Гаєвський, М. Гравітц, А. Грамші, О. Єгорова-Гантман, В. Мшвенієрідзе, Р. Пенто, Б. Рассел, Е. Соловійов, С. Хантінгтон, Ф. Ейдлін, Р. Ешкрафт), історії політичної думки (Р. Арон, В. Волгін, Дж.Г. Ганел, М. Застенкер, М. Киссель, Н. Мотрошилова, В. Парекх, Р. Такер, Р.-Ж. Шварценберг). Дисертація базується на принципах системності та історизму, напрацюваннях з методології пізнання суспільного руху як розвитку індивідуальних людських здібностей (Г. Батіщев, В. Босенко, О. Дробницький, М. Злотіна, В. Іванов, Е. Ільєнков, А. Канарський, В. Коханівський, Г. Лукач, К. Мегрелідзе, Ф. Михайлов, Б. Новіков, Є. Осічнюк, А. Яценко).

Наукова новизна дослідження полягає у системному соціально-філософському аналізі підходів до визначення світоглядно-методологічних основ політичного знання.

Основні елементи наукової новизни містяться у положеннях, які виносяться на захист:

- обґрунтовано тезу про те, що злагода одиничної та всезагальної волі є світоглядно-методологічною основою класичної політичної теорії, яка визначає моністичний характер останньої;

- на підставі здійсненого аналізу історичних підходів до визначення суб'єкта політичної життєдіяльності показано, що класична політична теорія постає як конкретна та історично обумовлена, як система знань про політичну реальність, своєрідність котрої визначається, передусім, розв'язанням питання специфіки, змісту, форм і суб'єкта не тільки суто політичної діяльності, а й

суспільно-історичної діяльності загалом;

- розкрито суть і наслідки історично першої метаморфози "протоформи" сучасного політичного знання як спроби конкретизувати абстрактно-теоретичне визначення суб'єкта історичного процесу (всезагальної волі, всесвітньо-історичних діянь) на основі подій Великої Французької революції через наповнення означеного визначення змістом тогочасних реалій політичного життя суспільства і з'ясування засобів формування всезагальної волі як спонтанної згоди її складових;

- окреслено шляхи осягнення світоглядно-методологічних основ сучасного політичного знання, найважливішими з яких постають: відтворення логіки політичного регулювання і маніпулювання у його фактично емпіричній даності та техніці здійснення як так званої "оптимальної конструкції адаптації" (К. Маннгейм) і побудова єдиної теорії політичного як визначення його інтервалу дії та меж через осмислення актуальних проблем сучасності, що визнаються ученими-політологами за ідеологічні;

- з'ясовано, що виявлення світоглядно-методологічних основ політичного знання не може бути завершене встановленням антиномії "нормативізм-емпіризм"; крім того, остання, лишаючись змістовно недостатньо проаналізованою, провокує проблему необхідності формування у людини цілісного світобачення. Розв'язання цієї проблеми як осмислене сприйняття всіх позицій, теорій, підходів і т.п. - при чіткому розумінні їх співвіднесеності в просторі політичного, інтервалу дієвості кожної - усвідомлюється як умова осягнення світоглядно-методологічних основ сучасного політичного знання;

- доведено, що істотними чинниками досягнення цілісності світобачення як гаранту науковості політичного знання є:

1) теоретичні засади та історичні умови визначення у

конкретно-практичний спосіб суб'єкта історичної і, відповідно, політичної життєдіяльності;

2) змістовний аналіз своєрідності політичних складових суспільно-історичного процесу як такої, що аж ніяк не редукується до механізмів маніпулювання учасниками цього процесу, а має фіксуватися політичним знанням як глобальна, філософською ж думкою сьогодення - як, передусім, екзистенційна;

3) формування політичної культури, перетворення здатності до активної суспільно-політичної діяльності на свідоме надбання кожного громадянина й здолання у такий спосіб домінантної ролі стихійності в подіях суспільно-історичного процесу.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає, насамперед, у тому, що воно створює передумови для подальшого, конкретнішого осмислення й розв'язання проблем розвитку сучасного політичного знання. Матеріали дослідження можуть бути використані при розробці нормативних лекційних курсів з соціальної філософії, політології та відповідних спецкурсів з: а) актуальних проблем політичної теорії; б) історії політичної думки; в) світоглядно-методологічних питань сучасного політичного знання.

Апробацію роботи здійснено на теоретично-методологічних семінарах аспірантів філософського факультету Київського університету імені Тараса Шевченка; всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Методологія і зміст гуманітарної освіти: сучасний етап і перспективи розвитку" (1993); науково-теоретичній конференції "Роль і місце соціально-гуманітарних дисциплін у гуманізації та гуманітаризації вищої освіти в Україні" (1994); загальноукраїнській науково-практичній конференції "Менталітет та протиріччя сучасного українського суспільства: політологічні, соціологічні, культурологічні аспекти" (1994), Днях науки на філософському факультеті Київського університету імені Тараса

Шевченка (1996, 1997 р.р.).

Структура роботи визначається метою та характером основних завдань дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

Основний зміст роботи.

У "Вступі" обґрунтовується актуальність теми, аналізується стан та рівень наукової розробки проблеми, визначаються об'єкт та предмет дослідження, характеризуються теоретична і методологічна основа дисертації, наукова новизна дослідження, теоретичне і практичне значення результатів останнього.

У першому розділі "Злагода одиничної та всезагальної волі як світоглядно-методологічна основа класичної політичної теорії" представлено класичну політичну теорію як моністичну за своїм характером, що виникає та розроблюється ще переважно як теорія суспільно-необхідної дії. Визначення ж її суб'єкта усвідомлюється як проблема окреслення закономірностей формування національно-колективної, єдиної у своїх проявах всезагальної волі, осягнення логіки руху всесвітньої історії за умов репродукування одиничної волі як "абсолютної одиничності" (Гегель); з'ясована трансформація визначення суб'єкта історичної творчості, зумовлена подіями Великої Французької революції, осмислена в контексті гегелівської концепції держави як хитрості розуму й конкретизована історично першою метаморфозою політичного знання через переосмислення останнього з позицій вже не суто гносеологічного, а й ціннісного підходу, внаслідок чого це знання розглядається і як відповідна сукупність знань світоглядного характеру, тобто ціннісних суджень.

Всезагальна воля Н. Макіавеллі є історична дія, що, узгоджуючись з обставинами місця та особливостями часу, опановує долею як необхідністю. Як така, вона втілюється в образі ідеального кондотьєра, що, впритул до подій 1789-1794 р.р., визначає

як суб'єкта творення історії окрему особистість, індивідуальну волю (Ж.-Ж. Руссо), одиничну самосвідомість (І. Кант). Велика Французька революція репрезентує носія всезагальної волі вже не як одиничність й не як лише їх суму, - народ, - але як народ "обраний" (Ш.Л. Монтеск'є), формований у спосіб, що закріплюється та підноситься до всезагального законами Ле Шапельє та про максимум. Діяльність якобинців, спрямована на максимальне збільшення чисельності "обраного народу", наштовхується на рубежі останнього, що окреслюються зазначеними законами, й обмежує ними подальший рух всезагальної волі. Розглядаючи нову систему відносин між людьми як систему розлагодженості індивідуальної волі та волі всезагальної й намагаючись з'ясувати спосіб подолання цієї розлагодженості шляхом розуміння його як необхідного для держав Нового часу, Гегель вбачає запоруку її усунення у діяльності цих держав як хитрості розуму, зміст якої існує об'єктивно як діалектика формального права, моралі і моральності. Це дослідження резюмується положенням про те, що всезагальна воля має бути також і емпірично всезагальною, тобто, що окремі люди "управляють чи повинні управляти", але як уособлення об'єктивного, чи, навіть, абсолютного духа.

Сучасне політичне знання у його історично першій метаморфозі постає як претензія здолання цієї колізії та забезпечення емпіричної всезагальності історично необхідної дії, - її масовості та організованості, - шляхом "руйнування" усталених меж як їх уточнення законами великих чисел й не чіпає, ні теоретично, ані діяльно-практично, "абсолютної одиничності" (Гегель) як пануючого способу творення людського життя. Це призводить до перетворення як самої "абсолютної одиничності", так і проблем, з нею пов'язаних, на цінності, що реально значущі як ціннісні судження. Наслідком цього є, по-перше, формулювання проблеми всезагальної

волі як проблеми відтворення усіх наявних життєвих позицій як її складових й узагальнення їх позицією вибору шляхом досягнення згоди відносно неї як спонтанної. По-друге, провідні, енергетично активні складові "обраного народу" набувають відтепер вигляду групи учених-інтелектуалів, котра дотримується "етики відповідальності" (М. Вебер), формується за залізним законом олігархії (Р. Міхельс), санкціонує усталену систему людських відносин (Г. Моска), оскільки здатна до логічно-експериментального пояснення існуючого (В. Парето). Така група підноситься до суб'єкта творення світової історії, який втілюється у приватному апараті гегемонії, що визнається одним з моментів "панування як заходу" (М. Вебер), й утримується відповідними способами легітимації. Типологія останніх постає у вигляді типології смислів, які керовані привносять у свою поведінку як послух, сприймаючи їх як звід непересічних цінностей, що надають цьому послуху змістовність та сенс. Відтворення того чи іншого смислу, закріплення його як недоторканого й недосяжного ні для людської думки, ні для людської дії, забезпечується "політичною формулою" (Г. Моска), що розробляється "правлячим класом" (Г. Моска), "організованою меншістю" (Р. Міхельс), "елітами" (В. Парето), поняття яких є спробою з'ясувати роль інтелігенції в державному та суспільному житті.

Криза гегемонії, що приводить у дію апарат фізичного примусу, свідчить про недосконалість спонтанної згоди індивідів як способу вирішення протиріч історичного процесу, який лише утверджує його безсуб'єктність та рух під "провіденційним началом" (Р. Міхельс), тобто його стихійність. Як така вона провокує певні видозміни здійсненої конкретизації визначення суб'єкта історичної творчості - носії комунікативних актів (Ю. Хабермас), "класи на папері" (П. Бурдьє), "людина спроможна" (П. Рікер), "порогова істота" (М. Фуко), - що своєрідно сумуються тезою про те, що суб'єкт, який сам себе

творить, є фікцією (Ю. Хабермас). Це спричиняє певні труднощі осягнення світоглядно-методологічних основ сучасного політичного знання, його антиномічність загалом. Здолання цієї антиномічності мислиться у спосіб розробки світобачення, цілісність якого обстоюється як плюралістична на відміну від моністичності класичної політичної теорії. Передумова такої розробки вбачається тому у філософському аналізі політичного як такого.

У другому розділі "Динаміка пошуку світоглядно-методологічних основ сучасного політичного знання: від антиномізму до плюралізму" досліджуються світоглядно-методологічні проблеми сучасного політичного знання. При цьому філософський аналіз політичного постає як семантичний пошук у сфері політичної теорії та гуманізація політичних досліджень, що завершується психологізацією результатів останніх; аналізуються підходи, за допомогою яких здійснюється осмислення світоглядно-методологічних основ сучасного політичного знання, з'ясовується їх недостатність та умови подолання останньої.

Особливість нинішнього етапу розвитку всесвітньої історії - необхідність оволодіння стихією суспільних процесів і історичних подій - віддзеркалена сучасним політичним знанням як завдання організації й управління їх носіями та учасниками, виробниками сукупного історичного процесу в цілому. Ці завдання тісно пов'язані з проблематикою маніпулювання масово-індивідуальною поведінкою людей, але аж ніяк не редукуються до нього.

Проблематика маніпулювання актуалізує завдання визначення можливостей і меж політичного, вироблення відповідного реаліям поняття останнього. Однак, своєрідно "висвітлює" водночас і такі питання суспільного руху, розв'язання яких недосягне (не піддається) методам і засобам маніпулювання, тобто таких, що не можуть бути зманіпульовані взагалі. Оскільки всі ці проблеми й

досі лишаються значною мірою змістовно не осмисленими на рівні теорії, сучасне політичне знання відображує маніпулювання у його емпіричній даності та техніці здійснення, що призводить до невиправданої дрібноти тем у галузі політичного знання і зажорсткої автономності, а подекуди й ізольованості його різновидів і складових. Реальний же суспільний процес зумовлює, навпаки, дедалі нагальнішу потребу органічного поєднання зусиль різних політологічних дисциплін, кожна з яких дає лише один зріз такого багатомірного феномена, як політика.

Так, політична соціологія з'ясовує умови законності системи політичного як шляхи формування так званого "законного" (стихійно поділюваного) світогляду і відповідної йому ситуативно визначеної волі. Політична теорія у своєму "науковому" вимірі, розробляючи різноманітні концепції політичного, вивчає й закономірності входження індивіда до світу політичного з метою розроблення того чи іншого способу такого входження як контрольованого через обігрування певного засобу регулювання перебігу процесів поступу й функціонування людської культури. У своєму "класичному" вимірі політична теорія постає як звід позачасових істин, яким користуються для обґрунтування та доказу теоретичної спроможності чергової інтерпретації політичного як концептуального виразу чергового способу організації процесу політичної соціалізації. Політична психологія має справу з активно-дієвим відтворенням встановлених типових структур політичної поведінки. Політична антропологія, претендуючи на розробку соціокультурного аспекту політичного, оминаючи походження його існуючої форми, і, стикаючись при цьому з проблемою розуміння його необхідності, постулює останню як природну. Стверджуючи у такий спосіб одвічність існування політичного, політична антропологія покладає антиномію "нормативізм-емпіризм" як всезагальну форму руху сучасного

політичного знання. Відсутність осягнення питань, які у своєму розв'язанні не підлягають маніпулюванню, утверджує цю антиномію як панівну на сьогодні.

Поміж полюсами зазначеної антиномії розподіляється розмаїття концепцій політичного, що відтворюється політичною теорією у єдності притаманних їй вимірів, а саме: наукового, - децзіоніські варіанти теоретичного осягнення політичного, охоплені "емпіризмом", та класичного, - нормативіські тлумачення світу політичного, сумовані "нормативізмом". Розроблені у своєму класичному варіанті відповідно К. Шміттом та Х. Арендт, вони з'ясовують політичне як осередок засобів консервації протиріч суспільного руху, якими на сьогодні є засоби маніпулювання його безпосередніми виробниками. Оскільки сутність маніпулювання всередині політичного знання вбачається у подоланні юридично-правового регулювання людської поведінки у спосіб доповнення його (регулювання) елементом "морального терору" (А. Грамші), межі маніпулювання лише визнаються (як межі технічної дієвості певного його засобу), - але не окреслюються у своїй чіткості та зрозумілості (як осягнення його історичної необхідності в цілому), що спричиняє присутність антиномії "нормативізм-емпіризм" в усіх формах світоглядно-методологічного осмислення сучасного політичного знання. Біхевіоризм фіксує зазначену антиномію як протистояння "структури адаптації" та "внутрішньої людини", яка зазначає такий адаптації межі можливого. Структурний же функціоналізм - як розбіжність нормативних експектацій та індивідуальної політичної поведінки, факти якої виявляють далеко не безмежну дієву спроможність перших. Політичне знання "гасить" крайнощі поведінкового та інституційного способів здійснення "морального терору" у концепції політичної культури, яка визначає межі досліджуваної нею "стихійної філософії" (А. Грамші)

завданням теоретичного осягнення та конкретно-практичного розв'язання певних проблем суспільного життя. Воно постає як деяке міждисциплінарне утворення, відкрите для синтезу досягнень тих галузей суспільного знання, прерогативу яких становить вивчення людської природи та конкретної соціальної проблематики. Останні визнаються сучасним політичним знанням як такі, що покладають межі маніпульованості сукупного розвитку людства. Технічно-прикладний аспект маніпулювання, що теж чималою мірою цікавить політичне знання, доповнюється соціокультурним (політична антропологія), світоглядним (політична філософія), ушляхетнюється так званою "гуманізацією" політичних досліджень (проблематика "особистість та політика"). Слідування закликам до екзистенції як до належного людського існування на противагу наявному, - як правило, тою чи іншою мірою маніпульованому, - що втілюється часто-густо у розмаїтті форм вождизму та пророцтва, як виявів харизматичних якостей особистості (проблематика політичного лідерства), спричиняє психологізацію світу політичного. Недоліки останньої намагається пом'якшити семантичний пошук у сфері розробок політичної теорії, спрямований на досягнення згоди щодо правил здійснення теормінологічної обробки результатів спеціалізованих досліджень політичного, світ якого, перетворюючись у такий спосіб на доволіно інтерпретовану сукупність термінів, стає байдужим для індивіда, що обстоює етику "неучасті у брехні" (Ж. Семлен) і підпорядковує свою волю Великій Відмові (Г. Маркузе).

На сьогодні динаміка пошуку світоглядно-методологічних основ політичного знання спрямована, зрештою, на подолання антиномії "нормативізм-емпіризм" як всезагальної форми руху цього знання, що усвідомлюється як деяка метатеоретична проблематика. Оскільки зазначена антиномія лишається при цьому не досить змістовно осмисленою, шлях до такого подолання вбачається у

вирішенні проблеми формування у людини світобачення, цілісність якого організується як плюралістична. Останнє забезпечується не механічним сумуванням та голим переліком наявних суспільно-політичних позицій та відповідних їм теорій, а шляхом осмислення їх як історично обумовлених та життєво-необхідних (а тому, виправданих) для певних ситуацій суспільного життя.

У третьому розділі "Цілісне світобачення як основа науковості політичного знання" відтворюється спроба розглянути особливості сучасного політичного знання на основі цілісного світобачення, що у межах антиномії "нормативізм-емпіризм" завершується розробкою так званого "законного" світогляду, складові якого, актуальні для сучасного життя суспільства політичні позиції, сумуються "соціальним рівнянням" (К. Маннгейм) як формулою останнього, що є конституюючим елементом пануючої парадигми світосприйняття, усвідомленої як "механоматематична раціональність" (Ф. Ейдлін); окреслюються чинники досягнення цілісності світобачення як його плюралістичності, яка покладається за гарант науковості політичного знання; доводиться, що ренесанс класичної політичної теорії, що відбувається у лоні сучасного політичного знання, обумовлений, врешті-решт, завданням такого досягнення.

Сприйняття антиномії "нормативізм-емпіризм" як такої, що визначена людською природою, уособленням якої є екзистенція, а виявом - факти індивідуальної політичної поведінки, свідчить про те, що політичне знання рухається у межах, окреслених зазначеними фактами, як певне світобачення, не як свідомо формоване, а як стихійно поділюване, так званий "законний" світогляд. Відсутність теоретичного обґрунтування історичної необхідності та дієвої спроможності останнього спричиняє постулювання його складових як деяких особистісних уподобань, ситуативна визначеність яких утримується "соціальним рівнянням". Воно ж, згідно з К.

Маннгеймом, є формулою "законного" світогляду та свідченням неможливості зведення маніпулювання до його технічно-прикладного аспекту. Нез'ясованість конкретно-історичного змісту антиномії "нормативізм-емпіризм", відсутність розуміння "нормативізму" як проблем життя суспільства, що не можуть бути зманіпульовані взагалі, і "емпіризму" - як засобів маніпулювання, які виникають стихійно, фіксуючись нерелексивно політичним знанням, визначає "соціальне рівняння" як конституюючий елемент пануючої нині світоглядної парадигми. Як таке, воно спричиняє недовершеність осмислення проблематики суспільного руху, нерозв'язної засобами маніпулювання його учасниками. Це фіксується як колізія істини та інтересу. Екзистенція, що покладається філософією існування за межу маніпулювання поодиноким людською свідомістю й як така визнається сучасним політичним знанням, провокує зазначену колізію у зіткненні індивіда з певними проблемами, пов'язаними з відтворенням його життя як одномірного.

Питання про те, наскільки індивід модельований у своєму "душевному стані", маніпульований у своїх переконаннях та світоглядних орієнтаціях, прогнозований у своїх діях та вчинках, наскільки "пластична" людська природа щодо змін її в "бажаному" напрямі, які турбують філософію існування, справді є наріжними для політичного пізнання. Та в царині останнього вони постають як питання щодо того, якими є ті проблеми суспільного руху, стикаючись з котрими людина може поставити під сумнів як неминучість та природність того, що відбувається навколо неї, так і своє власне переконання, яке межує з вірою в них. А також виявити (й реалізувати) потребу в теоретичному осмисленні історичного процесу в єдності його рушійних сил та тенденцій, з'ясуванні місця політичного у вирішенні його протиріч. Такі проблеми у своїй

сукупності визначаються як "ідеологічні проблеми сучасності" (Р. Ешкрафт), що оголюють "частину існуючого безглуздя" (Ю. Хабермас) пануючої нині форми людинотворення.

Змістовний аналіз зазначених проблем життя суспільства, окреслення теоретичних засад та історичних умов визначення у конкретно-практичний спосіб соціальної сили, здатної до їх подолання шляхом усунення наявної системи розлагодженості індивідуальної волі і волі всезагальної та перетворення здатності до суспільно-необхідної діяльності на надбання кожного окремого індивіда є чинниками досягнення цілісності світосприйняття, котра, на думку сучасних учених-політологів, має бути організована як плюралістична й, як така, прийнята за умову науковості політичного знання. Це багато в чому зумовлює їх підвищений інтерес як до спадку класичної політичної теорії, що осмислюється під зазначеним кутом зору, так й до філософських учень сучасності, які покликані здійснити розробку теоретичного аспекта розв'язання проблеми досягнення такої цілісності. Останнє мислиться шляхом забезпечення свідомого визнання всіх суспільно-політичних позицій при чіткому розумінні їх співвіднесеності в соціумі та ситуативно визначеного інтервалу дієво-практичної спроможності.

У "**Висновках**" підбиваються підсумки дослідження, розглядаються перспективи подальшого з'ясування і розв'язання суперечностей сучасного політичного знання, окреслюються умови, шляхи і засоби його ефективного використання в практичному подоланні колізій сьогоденного життя суспільства.

Основні положення дисертації відображені в наступних публікаціях автора:

1. Дещо про метафізику абсурду // Проблеми філософії. Міжвідомчий науковий збірник. - Вип. 93 (Специфіка сучасного соціального знання). - К.: "Либідь", 1992. - С. 78-83.
2. Сучасне політичне знання: структуроване утворення чи цілісне світобачення? // Нова парадигма: Гуманітарний журнал молодих учених запорізького регіону. - Запоріжжя, 1997. - Вип. 3. - С. 47-52.
3. До питання про специфіку політичного знання // "Дні науки" 10-11 квітня 1997 р. Матеріали наукових доповідей та виступів студентів, аспірантів, докторантів, викладачів (частина перша). - К.: РВЦ "Київський університет", 1997. - С. 80-85.
4. Політична теорія та розвиток особистості // Тези доповідей та виступів на всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Методологія і зміст гуманітарної освіти: сучасний етап і перспективи розвитку". - Херсон, 1993. - С. 100-101.
5. Політичні складові української ментальності // Тези доповідей та виступів загальноукраїнської науково-практичної конференції "Менталітет та протиріччя сучасного українського суспільства: політологічні, соціологічні, культурологічні аспекти". - Запоріжжя, 1994. Част. 2. - С. 97-98.

Фірма - ВІПОЛ

Клієнтів обслуговує фірма "ВІПОЛ" - це означає, що ви отримуєте найкращі умови обслуговування та ціни. Ми гарантуємо якість та швидкість виконання роботи. Якщо у вас є запитання, зв'яжіться з нами за телефоном: 093 123 45 67.

Shulga M.A. The Problem of definition of world-vision and methodological foundation of political science (social philosophical aspect). This Thesis is a manuscript to submit to doctor's philosophy degree in specialist field code 09.00.03. -Social Philosophy and Philosophy of Science. Taras Shevchenko University. Kiev, 1997.

This Thesis contains the analysis of the instrument of the comprehension method of world-vision and methodological foundation of political science. The insufficiency of such comprehension by means of involving of philosophical ideas that provoke methodologism (semantic search for political theory) and moralism ("humanization" of political research) are revealed.

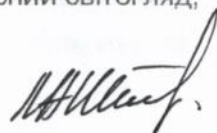
It proves that the conditions and component of an authentic cognition of the world-vision and methodological foundation of political science is in particular the comprehension of the place and role of the political elements of social significant activity which is historically actual as understanding of theoretical principles and historical process able to surmount the alieness of a particular human life towards the logic this process.

Шульга М.А. Проблема определения мировоззренчески-методологических оснований политического знания (Социально-философский аспект). Диссертация является рукописью на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. - социальная философия и философия истории. Киевский университет имени Тараса Шевченко. Киев, 1997.

Работа содержит анализ способа уяснения мировоззренчески-методологических оснований политического знания. Показаны недостатки имеющихся попыток такого уяснения путем механического привлечения наработок философской мысли, что провоцирует методологизм (семантический поиск в сфере политической теории) и морализацию ("гуманизация" политических исследований).

Доказывается, что условием и составной аутентичного постижения мировоззренчески-методологических оснований политического знания есть, в частности, осознание места и роли политических элементов общественно-значимой деятельности, которая есть исторически необходимой на сегодня, как осмысление теоретических принципов и исторических условий конкретно-практического определения субъекта социально-политического процесса, способного преодолеть чуждость отдельной человеческой жизни логике последнего.

Ключові слова: всезагальна воля, суспільно-політична діяльність, суб'єкт соціально-політичного процесу, цілісний світогляд, класична політична теорія, сучасне політичне знання.

Підп. до друку *18.07.97*. Формат $60 \times 84^{1/16}$.
Папір друк. № *1*. Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. *139*.
Умовн. фарбо-відб. *1,50*. Обл.-вид. арк. *1,0*.
Тираж *100*. Зам. № *72197*.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

Shulga M.A. The Problem of definition of world-vision and methodological foundation of political science (social philosophical aspect). This Thesis is a manuscript to submit to doctor's philosophy degree in specialist field code 09.00.03. - Social Philosophy and Philosophy of Science, Taras Shevchenko University, Kiev, 1997.

This Thesis contains the analysis of the instrument of the comprehension method of world-vision and methodological foundation of political science. The insufficiency of such comprehension by means of involving of philosophical ideas that provoke methodologism (semantic search for political theory) and moralism ("humanization" of political research) are revealed.

It proves that the conditions and component of an authentic cognition of the world-vision and methodological foundation of political science is in particular the comprehension of the place and role of the political elements of social significant activity which is historically actual as understanding of theoretical principles and historical process able to surmount the alienness of a particular human life towards the logic this process.

Шульга М.А. Проблема определения мировоззренческо-методологических оснований политического знания (Социально-философский аспект). Диссертация является рукописью на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. - социальная философия и философия истории. Киевский университет имени Тараса Шевченко. Киев, 1997.

Работа содержит анализ способа усвоения мировоззренческо-методологических оснований политического знания. Показаны недостаточность имеющихся попыток такого усвоения путем механического привнесения наработок философской мысли, что провоцирует методологизм (семантический поиск в сфере политической теории) и морализацию ("гуманизацию" политических исследований).

Доказывается, что условиями и составной аутентичного постижения мировоззренческо-методологических оснований политического знания есть, в частности, осознание места и роли политических элементов общественно-значимой деятельности, что исторически необходимо и является условием ее практического осуществления. Указаны условия политического процесса, способного к преодолению чуждого человеку

Фірма «ВІНО»

Ключові слова: світоглядно-політична діяльність, суб'єкт соціально-політичного процесу, цілісний світогляд, класична політична теорія, наукове політичне знання.

Handwritten text, possibly a name or title, appearing as a faint watermark or bleed-through from the reverse side of the page.

434052

AB 38.553